

ELS DRETS HUMANS DELS INDÍGENES AL RETROVISOR HISTÒRIC

PABLO SUESS

São Paulo, SP, el Brasil

La defensa dels Drets Humans Indígenes va començar d'una manera molt elemental amb discussions sobre el reconeixement de la seva humanitat. Dues estratègies es dibuixaven des de l'inici de la conquesta: reconèixer la humanitat dels indis, com a premissa de la seva missió, i tutelar aquesta humanitat a través de la seva esclavitud o servitud.

Què va passar a les "Índies Occidentals" des del primer contacte dels seus habitants amb el conqueridor? Colom resumeix el clima agradable d'aquesta trobada al seu diari, el dia 11 d'octubre de l'any 1492: "Han demostrat una gran amistat, ja que m'he adonat que eren persones que es lliurarien i es convertirien millor a la nostra fe per l'amor i no per la força". L'endemà, 12 d'octubre, Colom ja qualifica els indis de "bons criats". Al llarg del diari del seu primer viatge, parla 77 vegades de l'or i proposa enviar esclaus a la metròpoli a canvi de béns de primera necessitat. A partir de 1497, els conqueridors van cobrar dels indis, a més dels tributs d'or i cotó, treballs forçats a través de la "repartició" i l'"encomienda" [el conqueridor tenia l'usdefruit d'un cert nombre d'indis per treballar a les seves terres i pagar un tribut] que, segons Bartolomé de las Casas, era una "tirànica peste".

L'època de la primera meitat del segle XVI ens permet distingir tres modalitats de lluita pels drets humans dels pobles indígenes, els protagonistes de la qual van ser tres dominics: Antonio Montesinos, Francisco de Vitoria i Las Casas, és a dir, la modalitat profètica, jurídica i pastoral. L'actitud profètica de Montesinos va denunciar les barbaritats comeses contra els indis. El camí jurídic assenyalat per Vitoria va mirar de definir els fonaments de la legalitat de la nova administració a les Amèriques. Finalment, la proposta pastoral de Las Casas era una síntesi entre el profètic i el jurídic.

El sermó d'Antonio Montesinos (1511)

Els dominics van arribar el 1510 a l'illa Espanyola, avui dividida entre Haití i la República Dominicana. Per la pràctica missionera d'un sol any van veure que l'obstacle més gran per a la conversió i la catequesi dels indis no era la seva idolatria, sinó el reconeixement de la dignitat i dels drets dels indis. El pecador del "nou món"

no és "pagà", sinó el "cristià" colonitzador. Els dominics no pretenien provar la injustícia de la conquesta com a tal, però van defensar els indis contra els "excessos" d'aquesta conquesta.

El quart Diumenge d'Advent de l'any 1511, la comunitat dominica de Santo Domingo destinava el seu confrare Antonio Montesinos com a portaveu d'un discurs profètic en defensa de la població autòctona de l'illa. Des del púlpit de la seva església de palla i davant dels oficials del Rei, Montesinos deia amb veu potent: "Jo sóc la veu de Crist en el desert d'aquesta illa [...]. Tots esteu en pecat mortal, i en el pecat mortal viviu i moriu per culpa de la crueltat i tirania que feu servir amb aquestes persones innocents. Digueu, amb quin dret i amb quina justícia teniu en tan cruel i horrible servitud aquests indis? [...] Que no són homes? Que no tenen ànimes racionals?"

Amb poques paraules, Montesinos descriu l'escàndol d'Espanyola: horrible servitud, guerres detestables, extermini, treballs forçats dels indis i pecat mortal dels conqueridors. L'acusació del pecat mortal significava la pèrdua de la legitimitat de la conquesta. Tots dos partits van buscar suport polític a Espanya, país on van enviar els seus emissaris: Franciscano Alonso de Espinal pel partit dels colons, i Montesinos per defensar la causa dels indis.

El dia 16 de març de 1512, des de Burgos, el provincial dels dominics, Alfonso de Loaisa, va condemnar Antonio Montesinos i la seva comunitat a un "silenci obsequiós *lato senso*", i va prohibir-li que es pronunciés sobre la servitud dels indis. Loaisa justifica la seva mesura: "Aquestes illes les va adquirir Sa Majestat *iure belli* i la seva Santedat en va fer donació al nostre rei. Així doncs, hi ha una bona raó per a la servitud." La veu profètica va ser silenciada, sota amenaça d'excomunió.

La protesta profètica de Montesinos no va ser totalment en va. És a l'origen de les discussions jurídiques que van intentar, a través d'una legislació indigenista, legitimar la conquesta i reprimir els excessos. Però la conquesta ja era l'excés, i fins al dia d'avui es fa impossible instal·lar, en la justícia, illes de drets humans consolidats.

Lleis de Burgos (1512), Relectures de Francisco de Vitoria (1539) i Leyes Nuevas (1542)

La protesta profètica de Montesinos va ser discutida per teòlegs i juristes, que van assolir un consens al voltant de set proposicions que, més tard, van servir de principis per a les anomenades “Lleis de Burgos”, l’any 1512. En síntesi, els teòlegs i juristes van decidir que els indis són lliures, han de ser instruïts en la fe, han de treballar obligatòriament per als colons, se’ls ha de pagar i han de tenir cases i terres pròpies. El preàmbul de les Lleis (Ordenances) de Burgos declara els indis “inclinats a l’ociositat i als mals vicis per la seva pròpia naturalesa”. En aquestes Ordenances hi ha una gran preocupació amb una Església al servei de l’“encomienda”, a través de la catequesi, els sacraments, la moral i els temples. Divereses mesures de protecció van mirar de preservar la força de treball per als colons i la vida física dels neòfits de l’Església.

Quan Pedro de Córdoba, els superior dels dominics d’Espanyola, va arribar a Espanya per ajudar el confrare Montesinos, les Lleis de Burgos feia molt poc que s’havien promulgat. Fra Pedro va veure en aquestes lleis “la perdició dels indis”, tot i ser fetes per tantes autoritats jurídiques i teològiques, fins i tot per dominics. En l’intent de fer de mitjancera d’una realitat contradictòria, la legislació sempre afavoreix la classe dominant.

El dominic Francisco de Vitoria (1492-1546), professor a Salamanca, des de l’any 1626 va fer aquest paper de mitjancer jurídicoteològic entre l’Estat, l’Església i els indis. En dues de les seves *Relectiones (De indis/De iure belli, 1539)*, una mena de resum del curs anteriorment administrat, Vitoria tracta de la qüestió de la “guerra justa” contra els indis, com un moderador distant que no ha anat mai a les Amèriques. Va descartar una sèrie de títols que, fins aleshores, eren considerats legítims. Entre els “títols legítims”, pels quals “els bàrbars podrien arribar al poder dels espanyols”, Vitoria enumera la propagació de la religió cristiana. L’anunci pot ser forçat, la conversió ha de ser lliure i espontània. D’altres raons per declarar la “guerra justa”, segons Vitoria: la tornada dels indis a la idolatria, el desig dels indis de ser governats pels reis d’Espanya, les guerres interètniques, la comunicació natural i l’intercanvi dels béns mitjançant el comerç.

A través de l’Antic Testament, Vitoria va intentar demostrar que la guerra va ser lícita segons la llei natural, i conclou que l’Evangeli no prohibeix el que la llei permet. Vitoria va crear una base jurídica per a les “Leyes

Nuevas” de 1542, que van eliminar algunes arbitriarietats contra els indis, però que encara eren lluny de protegir els drets dels pobles indígenes. Els drets humans dels indis neixen amb la parcialitat del conqueridor europeu.

Junta de Valladolid (1550-1551): Sepúlveda/Las Casas

A finals de l’any 1539, Las Casas torna a Espanya per defensar els indis, a la cort, davant de Carles V, on es van prendre decisions polítiques. A la cort s’hi trobava també l’historiador imperial Juan Ginés de Sepúlveda (1490-1573). Amb Sepúlveda i Las Casas hi havia també el defensor de l’imperialisme nacionalista i el defensor dels valors evangèlics assumits per la cristiandat.

Sepúlveda va reunir el seu pensament a *Democrates alter*, llibre al qual el Consell de les Índies va negar la llicència. Sepúlveda va aconseguir publicar-ne un resum a la seva “Apologia a favor del llibre sobre les causes justes de la guerra” (Roma, 1550). Segons ell, amb la conquesta i la submissió, els indis reben els beneficis de la civilització: el ferro, una bona agricultura i un desenvolupament de la seva racionalitat. Las Casas, amb els seus dos anys de bisbe a Chiapas (1544-1546), amb el seu coneixement de la realitat, estava en condicions de desmentir les afirmacions ideològiques de Sepúlveda.

Davant la repercussió de les tesis de Sepúlveda, dels interessos de l’imperi i de l’ètica cristiana que hi havia en joc, l’Emperador va convocar la “Junta de Valladolid”, composta per juristes i teòlegs, per al dia 15 d’agost de 1550. Els participants van preparar les seves argumentacions que, durant uns quants dies, van llegir alternativament. Fra Domingo de Soto, un dels teòlegs que havia de jutjar la causa i president de la taula dels debats, va resumir la disputa per a l’Emperador al seu “Aquí se contiene una disputa o controversia entre el obispo don fray Bartolomé de las Casa, obispo que fue de la ciudad real de Chiapas, y el doctor Ginés Sepúlveda, cronista del Emperador, defendiendo el Doctor que las conquistas de Indias son lícitas, y el Obispo que eran tiránicas, injustas e inicuas” (Sevilla, 1552).

La qüestió indígena del segle XVI continua sent un sismògraf que registra sotragades polítiques, econòmiques i ideològiques. En aquella època, Las Casas encara no és el defensor d’un universalisme més enllà de la cristiandat. Encara admetia l’esclavitud dels africans a les Amèriques, va acceptar la “guerra justa” contra els turcs i els mahometans. En la defensa dels indis, però, va ser inflexible.